

УДК 336.717.3:368

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ СТРАХУВАННЯ
ВКЛАДІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

**Бухтіарова Аліна Геннадіївна, аспірант кафедри фінансів
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»**

**Науковий керівник: Школьник Інна Олександрівна,
доктор економічних наук, професор
ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»**

Анотація. На сьогоднішній день у більшості економічно розвинених країнах світу основним джерелом інвестицій виступають кошти фізичних осіб. Тому питання захисту банківських вкладів є одним з основних, які постають перед державою у процесі побудови стабільної фінансової системи. Проте до сих пір не існує єдиної поетапної схеми для побудови ефективної та дієвої системи страхування вкладів. Особливості її побудови багато в чому обумовлені структурою національної банківської системи, організацією банківського нагляду, ступенем регулювання діяльності кредитних організацій з боку держави тощо. За даних обставин важливим питанням є дослідження міжнародного досвіду запровадження систем страхування вкладів та виявлення особливостей їх побудови з урахуванням характерних рис національних економік. У статті автором розглянуто еволюцію світових систем страхування вкладів та виокремлено основні етапи їх розвитку. Здійснено класифікацію систем страхування вкладів, надано їх загальну характеристику та виокремлено їх основні характерні риси.

Annotation. Nowadays, funds of individuals are the main source of investment in the most economically developed countries. Therefore, the issue of bank deposits protection is one of the major questions for country faces in building a stable financial system. But so far there is no single universal scheme for building an effective and efficient deposit insurance system. Features of its construction is largely due to the structure of the national banking system, organization of banking supervision, degree of state regulation of activities of credit organizations, etc. Under these circumstances, an important issue of this article is to study the international experience of introducing deposit insurance systems and identify the characteristics of their construction, taking into account the characteristics of national economies. In this article author considers the evolution of world systems of deposit insurance and singled out the main stages of their development. System classification of deposit insurance was made here, provided their general characteristics and singled out their main features.

Ключові слова: вклади, страхування вкладів, гарантування вкладів, банки, фінансово-кредитні установи.

Keywords: deposits, deposit insurance, deposit guarantee, banks, financial and credit institutions.

Актуальність проблеми. Довіра населення до банківського сектору має виключно важливе значення для забезпечення стабільного функціонування фінансового ринку країни. Як свідчить міжнародний досвід, важливою запорукою високого ступеня довіри до банківського сектору є запровадження ефективної системи страхування вкладів. Основною метою функціонування даної системи є не тільки захист інтересів вкладників, але і можливість запобігання стихійних банківських банкрутств, здатних дестабілізувати економіку країни в цілому. Система страхування вкладів в поєднанні з дієвим банківським наглядом, відкритою системою звітності та налагодженою

нормативно-правовою базою виступають ключовими елементами фінансової стабільності.

На даний час наявність в країні системи страхування вкладів стало загальновизнаною нормою. Проте, в світовій практиці не існує єдиної уніфікованої схеми побудови ефективної та дієвої системи страхування вкладів. Особливості її побудови багато в чому обумовлені структурою національної банківської системи, організацією банківського нагляду, ступенем впливу держави на діяльність кредитних установ тощо. За даних обставин важливим питанням стає дослідження міжнародного досвіду запровадження систем страхування вкладів та виявлення особливостей їх побудови з урахуванням характерних рис національних економік.

Аналіз останніх наукових досліджень. Необхідно відзначити, що останнім часом питання впровадження і розвитку систем страхування вкладів привертають все більше уваги. Так, значна частина публікацій з даної проблематики з'являється у зарубіжних країнах, в першу чергу в роботах фахівців міжнародних фінансових установ, зокрема П. Тукера, А. Деміргук-Кунт, В. Карацеваллі, Л. Лейвен. Серед вітчизняних авторів слід відзначити роботи В.Д. Базилевича, С.В. Волосович, Н.І. Пащенко, Ю.Б. Рубіна, Г.Е. Ходанчик. Проведене дослідження засвідчило, що в більшості випадків, існуючі праці, що стосуються проблеми побудови системи страхування вкладів носять описовий та фрагментарний характер, та не враховують багатьох визначальних чинників, що впливають на вибір структури даної системи для кожної окремої країни.

Метою роботи є дослідження міжнародного досвіду запровадження та функціонування систем страхування вкладів та визначення особливостей їх побудови у країнах світу.

Викладення основного матеріалу дослідження. У більшості економічно розвинених країнах світу одним з найбільш значущих джерел інвестицій є кошти фізичних осіб. Розширення їх використання являє собою один із ефективних способів залучення додаткових коштів в реальний сектор

економіки країни. Введення системи страхування вкладів покликане сприяти підвищенню привабливості для фізичних осіб збереження власних заощаджень у банках та фінансово-кредитних установах

Система страхування вкладів – це комплексна система заходів, які забезпечують захист власників вкладів від їх втрати у разі банкрутства комерційного банку або фінансової установи. Дані системи в різних формах та проявах існують, практично у всіх країнах з ринковою економікою і стали невід’ємною частиною їхньої фінансової системи [1].

Головною метою системи страхування вкладів є сприяння зміцненню стабільності фінансової системи країни і забезпечення захисту інтересів власників вкладів у разі банкрутств банків та інших фінансових установ.

Система страхування вкладів покликана вирішувати ряд завдань, а саме створення гарантій вкладникам та формування реального механізму запобігання кризи ліквідності активів і масового вилучення коштів з депозитних рахунків в разі несприятливої економічної ситуації.

Еволюція систем страхування вкладів має понад 80-річну історію і починає свій розвиток у США під час великої депресії 30-х років ХХ століття. У своєму розвитку системи страхування вкладів пройшли декілька етапів. Вперше страхування вкладів виникло у США в Нью-Йорку у 1829 році у вигляді державного страхування, що здійснювалося у межах штату. До 1917 року експерименти щодо створення державної системи страхування здійснили 14 штатів, але з різних причин успіху вони не мали. 16 березня 1933 року Президент Франклін Д. Рузвельт підписав Банківський Акт «Про національну систему страхування вкладів». Згідно із законом Гласа-Стігала функція страхування вкладів у комерційних банках була закріплена за Федеральною корпорацією зі страхування депозитів, а страхуванням рахунків в ощадних банках – за Федеральною корпорацією зі страхування рахунків позиково-ощадних асоціацій [4].

Другий етап (розповсюдження) тривав з 1935 року до кінця 70-х рр. ХХ століття. Так, наприклад у Бельгії, система захисту вкладів була заснована у

1935 році, а вже протягом 50-60-х рр. дані системи почали розвиватися в Індії, Філіппінах, Аргентині, Індії та Норвегії, у кінці 70-х рр. ХХ століття – у Німеччині та в Іспанії.

Третій етап розпочався у 80-ті рр. ХХ століття внаслідок частих системних банківських криз і тривав до 2008 року. При цьому системи страхування вкладів виникають не тільки в Америці і Європі, а також в країнах Азії та Африки. У Франції страхування банківських вкладів розпочало свою історію у 1980 році, у Люксембурзі – у 1981 році, у Великобританії – у 1982 році, в Італії – в 1987 році. У 90-х роках минулого століття системи страхування вкладів почали активно формуватися у колишніх соціалістичних країнах.

Четвертий етап (реформування) розпочався у 2008 році, коли для протидії світовій фінансовій кризі розпочалося реформування діючих систем страхування вкладів як урядами окремих держав, так і світовим співтовариством у цілому і триває до цього часу [3].

Таким чином, види страхування вкладів під час проходження виділених етапів розвитку трансформуються відповідно до потреб суспільства. З одного боку, з'являються нові моделі страхування, з іншого – вдосконалюються існуючі.

Варто відмітити, що цілий ряд країн поширює системи страхування вкладів як на комерційні банки, ті і на інші фінансові-кредитні установи. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки Федеральна корпорація зі страхування депозитів до застрахованих вкладів включає також і депозити (паї), які зосереджено в позико-ощадних асоціаціях. У свою чергу, у Великобританії система страхування вкладів стосується не тільки вкладів у комерційних банках, але й у інших ліцензованих національним банком установах, які мають відповідний дозвіл на здійснення роботи з депозитами. Усі без винятку фінансові установи Німеччини, які мають право здійснювати операції з вкладами, умовно згруповано у три вузькоспеціалізовані категорії, і кожна з них повинна мати власний фонд страхування вкладів. Отже, у різних країнах світу поступово спостерігаються процеси повільного зближення та

консолідації комерційних банків та інших фінансових установ (насамперед недержавних ощадних установ). Загальним підґрунтям створення такого конкурентного середовища є прагнення до захисту більш широких груп дрібних вкладників. Відповідно і система страхування вкладів стає усе більше уніфікованою, чому в значній мірі сприяє уніфікація систем страхування вкладів в рамках Європейського союзу.

Загалом, системи страхування вкладів спрямовуються на однаковий захист вкладів усіх категорій вкладників, як фізичних так і юридичних осіб. Проте, кожна система страхування вкладів має свої особливості, уточнюючі види застрахованих вкладів, на які можуть поширюватися гарантії. Так, у 16 країнах світу застрахованими є тільки кошти фізичних осіб (у Бангладеші, Болгарії, Домініканській республіці, Латвії, Литві, Македонії, Перу, Швейцарії). Інші країни гарантують повернення вкладів юридичних осіб також [5].

У ряді країн з системи захисту вкладів виключаються депозити в банках-нерезидентах (Японія), або у філіях національних банків, діючих на території іноземних держав. У деяких випадках гарантії не поширюються на кошти в іноземній валюті, але в більшості країнах світу вклади захищені в національній так іноземній валютах. В результаті проведеного дослідження існуючих систем страхування вкладів в різних країнах сформовано наступні класифікаційні ознаки, що представлені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Класифікація систем страхування вкладів (складено автором на основі [2, 5, 8])

Тип системи страхування вкладів	Загальна характеристика системи
За формою власності:	
Державна	Заснована державними органами;
Приватна	Заснована приватними структурами;
Змішана	Заснована державою та приватними структурами;
За формою участі:	
Обов'язкова	Учасниками є банки та фінансово-кредитні установи в обов'язковому порядку;
Добровільна	Учасниками є банки та фінансово-кредитні установи на добровільній основі;
Змішана	Існує визначене коло обов'язкових та добровільних учасників;
За широтою охоплення об'єкту захисту:	

Повна	Страховий захист всіх депозитів банку;
Обмежена	Страховий захист депозитів фізичних осіб;
Дискреційна	Об'єкт страхування може розширюватися;
За об'єктами захисту:	
Страхування виключно банківських вкладів	Страхування банківських вкладів;
Страхування вкладів, залучених небанківськими установами	Страхування вкладів у небанківських установах;
Єдина система страхування вкладів усіх фінансових установ	Єдина комбінована система;
За характером правового регулювання:	
Імперативна	Регулюється спеціальним законом;
Диспозитивна	Базується на договірних засадах;
За принципом визначення розміру ставки страхової премії:	
Фіксована	Ставки фіксовані, розмір залежить від страхової бази;
Диференційована	Ставки диференціюються залежно від достатності коштів або встановлюється індивідуальна ставка;

Продовження таблиці 1

Тип системи страхування вкладів	Загальна характеристика системи
За ступенем фінансової участі держави у забезпеченні страхових виплат:	
З державними гарантіями	Відкриття кредитної лінії центральним банком;
Без додаткових державних гарантій	Фінансові ресурси обмежені надходженнями від власної діяльності;
За розміром страхового відшкодування:	
Встановлена максимальна сума	Визначена фіксована сума;
Пропорційне процентне відшкодування	Встановлюється залежно від суми вкладу та/або розміру власного капіталу;
За формою організації:	
Американська	Страховий принцип захисту вкладників, переважання державної власності в управлінні страховим фондом, гнучкість і різноманіття способів вирішення проблемних ситуацій.
Німецька	Існують державна і приватна системи страхування вкладів, які відрізняються як списком банків-учасників, так і обсягом компенсації.
За компетенцією страховика:	
Виплатна каса	Відшкодування вкладів, отримання поточних внесків та інформації від учасників;
Виплатна каса з розширеними повноваженнями	Функції виплатної каси та управління проблемними банками/ виведення з ринку, оцінка ризиків;
Фонд мінімізації ризиків	Функції виплатної каси з розширеними повноваженнями та нагляд і регулювання діяльності учасників.

Ми вважаємо, що створення ефективної системи страхування вкладів має акцентувати свою увагу у першу чергу на дрібних і середніх вкладниках, аби досягти масового охоплення та задовольнити соціальну мету даної системи.

Очевидним є той факт, що фінансові можливості держави на початковому етапі формування системи страхування вкладів та сферу її впливу варто зосередити виключно на гарантуванні повернення вкладів фізичних осіб.

Зазвичай у більшості випадків розмір страхового покриття визначають ґрунтуючись на обсягах сумарних зобов'язань комерційного банку. Основною відмінністю між системами повної і часткової компенсації є те, що в першому випадку гарантується вся сума вкладу, а у другому – лише певна його частина, що заздалегідь визначена, та як правило має верхню межу. Міжнародний досвід функціонування систем страхування вкладів в основному передбачає поширення гарантій не на один рахунок, а на всі рахунки кожного окремого вкладника в конкретному банку.

Повне страхове покриття має місце лише в деяких країнах світу, що врешті-решт поступово від неї відмовляються (Аргентина, Туреччина). Деякі системи страхування вкладів передбачають стовідсоткове повернення вкладів лише під час системної банківської кризи (Еквадор, Колумбія, Південна Корея, Японія) з поступовим переходом до встановленої верхньої межі виплат.

Схема компенсація частини вкладу є найпоширенішою і використовуються в більшості країн світу, зокрема практично в усіх країнах Європейського Союзу, Канади та США. Абсолютні розміри виплат за вкладами у даних країнах обумовлені та залежать від рівня економічного розвитку.

У світі розмір застрахованих сум знаходиться в межах від 1000 доларів (Танзанія) до 250 тис. доларів (Канада). У країнах Європейського Союзу рівень гарантованих виплат складає 100 тис. євро, в Аргентині – близько 30 тис. доларів, США – 250 тис. доларів.

У ряді країн (Чехія, Великобританія, Оман) обмеження по виплатах в рамках систем страхування вкладів носять комбінований характер. Як правило, застосовуються два підходи. У відповідності з першим встановлюється межа коштів, які відшкодовуються у відсотках від суми вкладу, а також максимальна, абсолютна сума страхових виплат [2].

Другий підхід передбачає, що в межах частини вкладу гарантується повна компенсація, а понад цієї суми здійснюються часткові розрахунки з встановленням «стелі» виплат. Введення політики повної державної гарантії може мати місце лише в період серйозних економічних потрясінь – для підтримання довіри населення так зарубіжних інвесторів до банківської системи країни. Проте повна гарантія закладами поступово продемонструє негативні наслідки, основним з яких є підвищення рівня морального ризику, який в майбутньому може бути зменшений лише за рахунок встановлення ліміту страхового покриття і виключення певних категорій вкладів чи вкладників з числа застрахованих [3, 5].

Таким чином, зарубіжний досвід функціонування систем страхування вкладів свідчить, що найраціональнішим варіантом їх побудови є встановлення обмеженого страхового покриття. Встановлення граничних меж розмірів виплат ґрунтується на справедливому перерозподілі ризиків між державою та банківськими установами. При цьому вкладники змушені виваженого приймати рішення щодо розміщення вкладів.

З точки зору організації систем страхування вкладів у міжнародній практиці виділяють дві її основні форми – американську і німецьку.

Варто відмітити, що американська система страхування вкладів була заснована в обстановці гострої банківської кризи і масових банкрутств банків і інших ощадних інститутів, що було пов'язано зі світовою економічною кризою. У США страхуванням вкладів займається Федеральна корпорація зі страхування вкладів, яка підпорядкована конгресу та федеральному уряду при високому рівні самоврядування [4]. На схожих принципах побудовані системи страхування вкладів в таких країнах як Великобританія, Індія та Канада.

У свою чергу, в Німеччині держава в особі уряду не має прямого впливу щодо фондів страхування вкладів, які створюються групами банків і керованим галузевими союзами. Не чинить відчутного впливу на системи страхуванням вкладів в Німеччині і Бундесбанк – центральний банк Німеччини. Заходи по санації кредитних організацій, страхові фонди приймають самостійно.

Бундесбанк не є і кредитором в останній інстанції по відношенню до страхових фондів, оскільки підтримка неплатоспроможних банків не входить в коло завдань центрального банку Німеччини у відповідності з німецьким законодавством.

Таким чином у Німеччині діє система страхування вкладів, що функціонує під непрямим впливом з боку держави, і ряд її характеристик використовується також в інших країнах континентальної Європи (Австрія, Швейцарія, Нідерланди, частково – Франція). Страхування вкладів забезпечується комерційними банками без прямої участі держави через їх дочірні та галузеві виділення. Вважається, що перевагами континентальних систем страхування вкладів є їх незалежність від державної політики, добровільність участі банків, мінімум формалізму та бюрократизму. Відповідно, суть цієї системи страхування зводиться до наступного:

- в більшості випадків недержавна система;
- обмеженість або відсутність формального страхового фонду;
- незначні або відсутні регулярні внески банків;
- суворий нагляд над банками з боку центральних банків і спеціальних державних органів [7].

Заслуговує на увагу той факт, що у ряді країн діє система змішаного типу. Так, в Іспанії Фонд страхування вкладів управляється Радою, в якій рівною мірою представлені центральний банк і комерційні банки, причому очолює Фонд голова центрального банку.

У Японії Корпорація страхування вкладів також знаходиться в приватно-державній власності і управляється спільно Банком Японії і банками-учасниками. Вступ до системи страхування вкладів є обов'язковою умовою для всіх міських банків Японії, так званих «банків довгострокового кредиту», ощадних та валютних банків і кредитних кооперативів, причому дана система повністю недоступна для місцевих відділень банків-нерезидентів. До того ж, компенсації вкладникам можуть бути виплачені тільки тоді, коли депозити були сформовані в ієнах [8].

Варто відмітити, що в свою чергу у розвинених країнах спостерігається тенденція до «приватизації» систем страхування вкладів та поступового збільшення ролі комерційних банків. Але не зважаючи на це держава, як правило, відіграє провідну роль. Фахівці Світового банку з проблем страхування вкладів пояснюють цю обставину наступним чином:

банки не мають достатнього обсягу ресурсів для здійснення виплат за вкладами та компенсацій вкладникам;

– кількість банків у більшості країн невелика, і тому взаємне страхування малоефективне;

– значний обсяг державної власності у банківській сфері;

– комерційним банкам складно знайти висококваліфікований персонал для роботи з системою управління страховим фондом [1, 4].

Основними рисами систем страхування вкладів країн що розвиваються на наш погляд є:

– страховий принцип захисту вкладників (принцип утворення страхового фонду);

– визначальна роль держави, в тому числі її участь у виплаті страхового відшкодування вкладникам;

– відносно невисока межа страхування вкладів (як правило, не вище еквіваленту 4-5 тис. дол. США);

– обов'язкова участь у системі страхування вкладів комерційних банків;

– обмежена роль органів страхування в санації та реорганізації банків.

Суспільно важливі, цілі і завдання страхування вкладів пред'являють специфічні вимоги до інституціональної основи (керуючої організації) системи страхування вкладів. Світовий досвід свідчить, що за своєю суттю керуюча організація являє собою квазіурядову організацію, що володіє публічно-правовим статусом. У багатьох країнах вона є окремою незалежною організацією (Великобританія, Канада, Норвегія, Угорщина). Вважається, що для її стабільного і відповідального функціонування потрібно в максимальній

мірі усунути надмірний зовнішній вплив, у тому числі з боку політиків і банкірів.

У підготовленому Міжнародним валютним фондом матеріалі «Страховання депозитів та управління кризами» [7] та «Роль системи страхування депозитів і забезпеченні безпеки фінансових систем» (жовтень 2012 року) [9] містяться висновки про основні принципи створення керуючої організації, засновані на застосуванні світової практики. Її рекомендується створювати у вигляді спеціалізованого державного агентства, що діє на підставі закону і має широкі повноваження (зокрема, щодо застосування жорстких санкцій відносно нежиттєздатних банків, обмеження інтересів акціонерів, застосування жорстких вимог по незастрахованим вкладам: депозитам і незабезпеченими зобов'язаннями). Такий правовий статус в найкращій мірі дозволяє поєднувати ринкові і адміністративні інструменти для захисту суспільних інтересів. При створенні системи страхування вкладів покладання повноважень керуючої організації на існуючу структуру розглядається в якості пріоритету. Одночасно визнається доцільним юридично відокремлювати керуючу організацію від інших учасників забезпечення фінансової безпеки країни, надавати їй свободу від політичного втручання і тиску з боку банків.

Висновки. Таким чином, формування системи страхування вкладів дозволяє вирішити важливе завдання – проведення скоординованих дій з центральним банком, міністерством фінансів або спеціальним наглядовим органом з питань підтримки стабільності фінансової системи. Взаємодія названих органів у багатьох країнах залежить від розподілу між ними функцій і завдань з регулювання фінансової системи країни. Як показує світовий досвід, дуже важливо, щоб керуючою організацією у системі страхування вкладів, був забезпечений доступ до інформації, необхідної для того, щоб своєчасно оцінити ризики, вжити заходи щодо їх обмеження, забезпечити готовність до вирішення виникаючих проблем на ранній стадії їх прояву. Забезпечення взаємодії між страховиком вкладів та банками і фінансово-кредитними установами, координація їх дій при чіткому розмежуванні зон відповідальності та

повноважень сприяють узгодженню позицій і заходів щодо забезпечення стабільності фінансової системи країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Акинин, П.А. Система страхования банковских вкладов в России и зарубежом / П.А. Акинин, Т.В. Бут // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – № 1. – С. 10-14.

2. Волосович, С. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції / С. Волосович, В. Тринчук // Вісник Національного Банку України. – 2007. – № 8. – С. 28-34.

3. Пащенко, Н.И. Страхование вкладов как фактор роста инвестиционных возможностей коммерческих банков / Н. И. Пащенко, С. Н. Пащенко // Финансы, денежное обращение и кредит. – 2009. – № 3(32). – С. 151-157.

4. Ходанчик, Г.Э. Страхование депозитов: зарубежный опыт и возможности его применения // Финансы. – 2001. – №11. – С. 62-65.

5. Demirguc-Kunt, A. Deposit Insurance around the World: A Comprehensive Database / A. Demirguc-Kunt, B. Karacaovali, L. Laeven // World Bank Policy Research Working Paper. – № 36(28). – 2005. – P. 2-80.

6. Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes // [http:// www.efdi.net/documents.asp?Id=1&Cat= Directives](http://www.efdi.net/documents.asp?Id=1&Cat=Directives).

7. International Association of Deposit Insurance 2010/2011 Annual report. // http://www.dic.go.jp/english/e_shiryu/e_nenpo/e_2010-2011.pdf.

8. Winston K. Measures to promote effective interrelationships among financial safety net participants // Journal of Banking Regulation. – № 8. – 2006. – P.73-84.

9. Tucker, P. The role of deposit insurance in building a safer financial system // <http://www.bis.org/review/r121031c.pdf>.

Бухтіарова А.Г. Особливості функціонування систем страхування вкладів: міжнародний досвід / А.Г. Бухтіарова // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 128–138.